

# Kirkehistorier

## Rapport fra et middelaldersymposium

---

### ANMELDELSE

Nanna Damsholt, Grethe Jacobsen &  
Niels Henrik Holmqvist-Larsen (red.)

**Kirkehistorier**  
**Rapport fra et middelaldersymposium**

Museum Tusulanums Forlag, 1996  
182 sider, kr. 198,-

**ANMELDT AF**  
**KAREN GLENTE**

Det symposium, som Kirkehistorier rapporterer fra, fandt sted på Dragsholm Slot 25.- 27. september 1993 som det syvende i en række nordiske symposier om kvinder i middelalderen, som går tilbage til 1979. I indledningen gør redaktørerne rede for dette forløb og præsenterer emnet for Dragsholmsymposiet: Kvinder og Kirken, med teori og metode i fokus. Denne vægtning af teori og metode, som var en intention hos symposiets tilrettelæggere, blev på stedet udfoldet i gruppearbejde, som findes refereret i indledningen, og som udmundede i et ønske om tværfaglighed og metodepluralisme. Det er da også blevet kodeordene for bogen, som den foreligger med sine ni bidrag, der bedst karakteriseres ved deres indbyrdes forskellighed. Dermed er bogen blevet en glimrende oversigt over, hvad man kan beskæftige sig med og hvorledes, når målet er at få noget at vide om kvinder i middelalderen.

To af bogens artikler siger noget eksplicit om teori og metode: Gunhild Vidéns redegørelse for et tværfagligt forskningsprojekt om "kvindeligt – mandligt" ved Göteborgs Universitet og Anne Riisings analyse af

middelalderlige prædikener. Gunhild Vidén vil undersøge kvindesyntet i kirkefædrenes skrifter, her Tertullian, og gøre det ved hjælp af begrebsparret "offentligt – privat" som et andet udtryk for modsætningen "kvindeligt – mandligt" og inden for en vedtagen ramme, som er begrebet: kønsasymmetri. Her er metoden en teori, et filter, hvorigennem teksterne kan sis, og som sådan velegnet i et tværvidenskabeligt forskningsprojekt, idet den vil frembringe sammenlignelige resultater. Om der også derigennem kan vindes ny viden om middelalderen og kvinderne, afhænger af, om man kan få begreberne til at fange andet end sig selv. Når Anne Riising nævner spørgsmålet om metode, er det for at indrømme, at hun ingen har: teksternes egenart må være afgørende for, hvilke metode, man kan anvende på dem.

Nu har Anne Riising faktisk en metode, nemlig den at læse teksterne som helheder, afveje de forskellige elementer mod hinanden og finde frem til det, som er hovedsagen. Det kan man forstå som et bidrag til en anden metodediskussion: den om objektivitet over for subjektivitet, men den indlevelse, Anne Riising taler om, er en indlevelse i periodens tekstverden, hvis resultat er nået, når man "kan læse halvdelen af en middelalderlig prædiken, bryde af og skrive resten selv". Hvad Anne Riising ikke har, er altså en teori, metoden er klar nok. Med den kommer hun, blandt meget andet, frem til, at middelalderens modvilje mod kvinder snarere er en modvilje mod kønnet som sådan, kønnet som indbegrebet af legemligheden og fra mandlig synsvinkel personificeret i kvinden. Men de middelalderlige prædikener havde øje for andre dyder og andre synder end de til kønsomgangen bundne, og der kunne regnskabet godt falde ud til kvinders fordel. Gunhild Vidén og Anne Riising behandler begge kilder, som repræsenterer Kirken (omend der er mere end et årtusind og en betydelig geografisk afstand mellem Tertullian og en dansk sognepræst), og hvis de kommer frem til for-

skellige resultater, kan det skyldes deres teori, henholdsvis metode. Følgen af at anvende en teori, som afspejler det moderne borgerlige samfund, og afspejle middelalderen i den, kan blive, at forestillingen om religion som et særligt område, et sted for ideologisk undertrykkelse og tankemæssig indespærring, følger med og opsuges i begrebet: Kirken. Men hvad skal vi forstå ved Kirken, når det handler om middelalderen? Betyder Kirken en institution ved siden af noget, der er noget andet, med andre ord: hvorledes er forholdet mellem Kirken, kristendommen og kvindekønnet? Er Tertullian kun en del af Kirken og ikke af kristendommen, er sognepræsten det, og hvad med en given abbedisse eller priorinde: er hun at betragte som en del af Kirken, af kristendommen eller af kvindekønnet? Det handler om forskellige aspekter af en kultur, og man kan jo ikke tale om alt på én gang, og de svar, der gives, hører sammen med det synsfelt, der anlægges.

En fremstilling af, hvordan aspekterne kan forbindes, får man med Beata Losmans præsentation af tre senmiddelalderlige autoriteter, nemlig magister Mattias' eksempelsamling (han var Birgittas skriftefader og støtte) Christine de Pisan og Jean Gerson. Her har vi da: Kirken i form af et traditionelt stof til brug for prædikanter, en kristen kvinde, der kan og vil tænke selv og en mand med samme vilje. Det er blevet en indholdsrig og underholdende fortælling, som formidler det komplekse i middelalderens brug af kønnet som menneskeligt vilkår. Ved at sætte Gersons holdning til fænomenet Jeanne d'Arc op til slut får Beata Losman desuden karakteriseret skellet mellem middelalderens forestillinger om køn og trolddom og den sammenkædning af kvindekøn og djævelskab, som vandt frem i løbet af 1400-tallet.

Også i Nanna Damsholts artikel om kvinders læse- og skrivefærdighed hænger tingene sammen. Konkret handler det om Valdemars datter Ingeborg, Filip 2. Augusts forskudte hustru, og et spørgsmål ly-

der: Hvordan brugte en kristen kvinde som Ingeborg sit psalter? Til besvarelse af dette spørgsmål inddrages den viden, vi har om kvinders forhold til skrift og skrifter, og det gøres under stadig problematisering. Dertil føjes en diskussion af begrebet "literacy" som et hjælpemiddel til forståelsen, nemlig af, hvorledes middelalderens forhold til læsning adskilte sig fra den moderne ved ikke nødvendigvis at skulle føre væk fra det givne, men kunne føre bedre ind deri. To bidrag viser, hvorledes omhyggeligt udførte undersøgelser kan henholdsvis bekræfte og afkræfte forhåndenværende formodninger. Henrik Williams gennemgår en regnskabsbog fra dominikanerindeklostret i Kalmar og vi ser, hvorledes kvinderne her var afhængige af mænd i alt, hvad der vedrørte klostrets økonomiske transaktioner. Herunder er et tilfælde, hvor dette førte til tab for klostret, et tab, som tvang priorinden til at sælge ud af klostrets kostbarheder. At en sådan afhængighed var vilkårene for kvindesklostrene på grund af den hævdede klausul, vidste vi sådan generelt, men at se det ske er noget andet. Berit Sellevold kan på sin side afkræfte den antagelse, at det var almindeligt at begrave kvinder nord for kirken og mænd syd for, analogt med den ad-

skillelse af kønnene, som fandt sted i kirkerummet. Undersøgelser af gravene viser, at sorteringen snarere har været social end efter køn.

Audur G. Magnúsd og Jón Vidar Sigurdsson bruger begge litterære kilder fra Island og læser derudaf henholdsvis en konflikt mellem høvdingens interesser og kirkens, hvad angår ægteskabspraksis, og en kirkelig strategi i forbindelse med oversættelsen af legender om kvindelige helgner. I begge tilfælde handler det om at bruge fiktions- og fiktionær litteratur som kilde til faktiske forhold. Endelig udvider Hanna Pirinens artikel om Mariabilleder tidsstrækket helt op i 1700-tallet.

Slutordene i bogens indledning er disse: "Der er mange historier om kvinder i nordisk middelalder, og formålet med symposierne må være at inspirere forskere til at fortælle den historie, de arbejder med – og på Dragsholm blev det altså til en række KIRKEHISTORIER". De er nu her og det er gode – kulturhistorier.

*Karen Glente  
lic. phil. & ekstern lektor  
Roskilde Universitetscenter*

# Nordisk Kvindelitteratur- historie – bind 3

---

## ANMELDELSE

Elisabeth Møller Jensen (red.)

**Nordisk Kvindelitteraturhistorie, bind 3  
Vide Verden 1900-1960**

Rosinante/Munksgaard, 1997  
608 sider, kr. 3490,- kr. for alle 5 bind.

ANMELDT AF  
CHARLOTTE ENGBERG

“Tæt på teksten” lød titlen på en udgivelse på litteraturvidenskab på Københavns Universitet for nylig. De senere års interesse for den minutøse tekstlæsning har flyttet opmærksomheden fra tekstens kontekst, de omstændigheder den litterære tekst er blevet til under, til en undersøgelse af tekstens formelle opbygning af et eget, lokalt univers. Denne skarpe fokusering på den enkelte teksts æstetiske egenart har udmøntet sig i en vis skepsis over for litteraturhistorieskrivningens berettigelse, eftersom denne uvægerligt insisterer på at læse teksten som en eller anden form for virkelighedsrepræsentation (mimesis) og ofte ligeledes foretager en kobling mellem tekstens udsagn og forfatterens livshistorie.

Parallelt hermed er historiebegrebet som sådan blevet udsat for alvorlig beskyldning, en kritik der også indbefatter litteraturhistorien som disciplin. Men ikke desto mindre har man inden for den samme årrække søsat en lang række litteraturhistorier i Danmark. Litteraturhistorier, som på hver deres måde, ganske vist, kan ses som forsøg på at omfunktionere litteraturhistoriens hi-

storieforståelse. Små 20 år efter at Politiken havde udsendt en Dansk Litteraturhistorie i 4 bind (1964-66), fulgte Gyldendal efter med sin Dansk Litteraturhistorie i 9 bind (1983-85). Parallelt hermed udkom Politikens Verdens Litteraturhistorie i 12 bind og Gyldendals Verdens Litteraturhistorie i 7 bind.

Nordisk Kvindelitteraturhistorie i 5 bind, udsendte sit første bind i 1993 og for nylig udkom så tredje bind, som dækker perioden 1900-1960.

For den litterære kvindeforskning har der aldrig været tvivl om nødvendigheden af at læse kontekstuel. Troen på at teksten kommunikerer et budskab, at den repræsenterer en eller anden form for virkelighed, og at der er en forbindelse mellem teksten og dens forfatter, har altid været god latin indenfor kvindeforskningen. Den litterære kvindeforskning har desuden baseret ikke så få af sine teoretiske og analytiske kategorier og begreber på den a priori antagelse, at mænd og kvinder skriver forskelligt; indenfor denne forskningstradition har det været almindeligt at føre tekstens udsagn tilbage til dets ophav, forfatteren, hvis kønnet menes at kunne læses direkte ud af egenavnet.

Hvor gik kvinderne hen, da de smækkede "faderhuset"s døre i efter sig og bevægede sig ud i det 20. århundredes "vide verden"? Således spørges der – uden helt at undgå det patetiske – i dette tredje bind af Nordisk Kvindelitteraturhistorie, som lægger ud med en præsentation af den finlands-svenske Edith Södergrans lyriske modernisme, og ender med den danske professionelle rappenskralde – debattøren, essayisten og prosaisten, Elsa Gress. Det er med andre ord et stort spænd af tid, der her skal indfanges. En periode, der tegner en udvikling fra tiden, hvor kvinderne fik adgang til uddannelser, som tidligere havde været forbeholdt mænd, opnåelsen af stemmeret og omgivelsernes tøvende erkendelse af, at også kvinder har en seksualitet – til 60'ernes moderne kvindeliv. Men

hvilken indflydelse har disse livsomstændigheder haft for den litteratur, der flød fra deres hånd? Hvilken forbindelse er der mellem det samfund, de levede i, og den litteratur, de skrev? At der er en forbindelse, er man nemlig ikke i tvivl om. I redaktørens forord kan man f.eks. læse, at "Edith Södergrans digterjeg fik stemme samtidig med kvindernes politiske jeg, da Nordens kvinder med få års forskydning fik stemmeret i det 20. århundredes begyndelse". Men kan man tale om kvindelitteraturen, som et specifikt æstetisk udtryk – forskelligt fra det andet køns litterære frembringelser? Det er snarere tvivlsomt.

Uddannelse og lønarbejde gjorde det muligt for kvinder ikke bare fysisk at bevæge sig udenfor familiens fire vægge, men også mentalt at udvide horisonten. Gennem en lang række forfatterskabsportrætter lykkes det kollektivet bag dette rigt illustrerede bind at overbevise om den store variation, der hersker indenfor kvindelitteraturen. En forskellighed, der både angår de temaer, de enkelte forfatterskaber befatter sig med, valget af genre, og i det hele taget den litterære skrivemåde, men også den forskel der er på spil, når det kommer til spørgsmålet om litterær kvalitet. Her går man ganske vist meget diskret til værks, men som læser af dette bind, får man efterhånden farten af, hvilke forfatterskaber der er interessante, og hvilke der ikke er det. Og det smitter faktisk af på fremstillingen; til de mest velskrevne bidrag i dette bind af Kvindelitteraturhistorien hører præsentationen af f.eks. Edith Södergran, Selma Lagerlöf, Sigrund Undset, Karen Blixen og Moa Martinson. Derudover indeholder bindet en række artikler, hvis kvalitet snarere ligger i evnen til at skildre de livsforhold kvinder levede under i den pågældende periode i Nordens historie. F.eks. tegner Birgitta Holm et uhyr interessant billede af det psykisk overophedede miljø blandt kvindelige studerende i Uppsala i tiden omkring århundredskiftet. Et par oplysende tal: i 1870'erne var der 4 kvinder

indskrevet ved de svenske universiteter. I 1880'erne var tallet steget til 17 kvinder i Uppsala og 12 i Lund. I 1890'erne var tallene steget til henholdsvis 66 i Uppsala og 28 i Lund.

Endeligt rummer bindet en række udmærkede oversigtsartikler, hvor der kan være særlig grund til at nævne Inger-Lise Hjordt Vetlesens indledende kapitel om århundredets nye formsprog, fordi hun her faktisk forsøger at trække nogle linier mellem de mange forskellige forfatterskaber. Som ét specifikt særkende ved kvindelitteraturen understreger Hjordt-Vetlesen forfatterkabernes forbindelse til en mundtlig kultur, som hun derefter sætter i forbindelse med det moderne: "Her og nu var det situationen og tilfældet, der bestemte, hvem man skulle møde, hvad der skulle ske. Berøringspunktet mellem denne storbyerfaring og den mundtlige kultur er det situationsbundne og tilfælde – at alt foregår improviseret og styret af noget andet end en kronologisk tidsfølge".

Efter Inger-Lise Hjordt-Vetlesens mening, danner Selma Lagerlöfs *Gösta Berlings saga* fra 1891 en slags indgangsportal til det 20. århundredes kvindelitteratur. Denne roman, som bl.a. skaffede Lagerlöf Nobelprisen i 1909, "frigør fortællingen fra den klassiske realismes konventioner", som hun skriver, idet hun karakteriserer den som et slags "total-teater", med sit sammenrend af allehånde genre og tonearter. Hertil kunne man tilføje, at den introducerer modernitetens "millionbevidsthed" med sine aperspektivistiske synsvinkler. Fra dette værk kan man trække linier til en række af de kvindelitterære former, der tegner billedet i begyndelsen af dette århundrede. Til Södergrans lyriske modernisme eller – hvad der måske nok er mere oplagt at nævne i denne sammenhæng – til den fortællende prosa vi møder hos f.eks. de danske bondeforfattere, Helene Strange og Marie Bregendahl, "hvor mundtligheden er blevet et mere integreret stiltræk, og teksten er et væv af tråde, der står i et

stadigt fortællende, kompletterende og ornamentierende forhold til hinanden". Men også i Sigrid Undsets dagbogsroman fra 1907, *Fru Marta Oulie*, kan man se en forbindelse tilbage til Lagerlöf. Her har den subjektive bevidsthed, som vi så hos Lagerlöf møder i skildringen af den kvindelige hovedpersons sygelige introspektion, kaldet "Selviagttagelsens Aand", fuldstændig overtaget scenen; der er tale om en slags stream of consciousness, som vi også kender fra Virginia Wolf og naturligvis James Joyce.

Efter denne glimrende og meget oplysende indledningsartikel følger en række forfatterkabsportrætter af noget vekslende kvalitet. Nogle bidrag lægger vægten snarere på forfatteren end på værket. Dette skyldes uden tvivl, at forfatternes livshistorie simpelthen er langt mere interessant, end det hun formåede at nedfælde på skrift, men spørgsmålet angår samtidig et mere principielt træk ved denne litteraturhistorie, som viser tilbage til de indledende betragtninger i denne anmeldelse.

Hvis litteraturen læses som et udsagn, der uden videre kan føres tilbage til sit forfatterophav, fortøner den principielle skelnen mellem kunst, politik og liv sig. Liv og værk smelter sammen. Det har som konsekvens, at visse præsentationer tenderer over imod et portræt af forfatteren snarere end mod en analytisk kortlægning af pågældende forfatters værk. Dette giver værket en drejning over imod det mentalitetshistoriske og derved væk fra det litteraturhistoriske. Men måske kan det ikke være anderledes, hvis man – som forfatterkollektivet bag Nordens Kvindelitteraturhistorie øjensynligt gør det – kvier sig ved at skelne mellem stjernerne og vandbærerne.

Denne kritik er beslægtet med den Pil Dahlerup mødte i forbindelse med hendes disputats om Det moderne gennembruds kvinder, hvor hun ligeledes valgte at tage revl og krat med, det vil sige samtlige kvindelige debutanter i årene 1871-1891. Hendes kritik af den kanoniserede littera-

turhistories fortrængning af de gode kvindelige forfatterskaber tabte højde ved hendes insisteren på ikke at skelne god kvindelitteratur fra dårlig kvindelitteratur. Også denne litteraturhistorie ville vinde ved at fastholde synsvinklen på værket og i for-

længelse heraf, at turde udstede nogle æstetiske domme.

*Charlotte Engberg  
Lic. phil. & adjunkt  
Roskilde Universitetscenter*

# Stolthet og Kvinnekamp

## Norsk Kvinnesaksforenings historie fra 1913

---

### ANMELDELSE

Elisabeth Lønnå

**Stolthet og Kvinnekamp.  
Norsk Kvinnesaksforenings  
historie fra 1913**

Gyldendal, Oslo 1996  
342 sider, kr. 358,-

ANMELDT AF  
EVA LOUS

**E**lisabeth Lønnås bog om Norsk Kvinnesaksforening er et solidt, grundigt og redeligt historisk arbejde. Det er en af den slags bøger, der vil blive stående, uundværlig som opslagsværk når det handler om norsk kvindesag og -historie. Sammen med Aslaug Moksnes: Ligestilling eller særstilling? Norsk Kvinnesaksforening 1884-1913 (Oslo 1984) og Anna Caspari Agerholt: Den Norske Kvinnebevægelses Historie (Oslo 1937) er Norsk Kvinnesaksforenings historie fra dens start i 1884 til begyndelsen af 1990'erne nu velbeskrevet og -dokumenteret.

Elisabeth Lønnå har valgt en kronologisk opbygning, hvor de enkelte kapitler dækker en ca. 20-årig periode. Der er naturligt lagt vægt på beskrivelsen af de hovedproblemer foreningen, arbejdede med, og på de personer, der markerede sig i tidens kvindesaglige debat.

Bogen er forsynet med et glimrende stikordsregister og en oversigt over kvindeorganisationer med deres stiftelsesår og de navneforandringer, der er foretaget gennem tiden. Desuden er der en fortegnelse med korte biografier over lederne af Norsk



Kvinnesaksforening. Det er oplysninger, der er guld værd.

Da jeg læste bogen, slog det mig gang på gang, at udviklingen i norsk og dansk kvindesag er forløbet næsten parallelt med hensyn til de sager, der er arbejdet med, og med hensyn til arbejdsformen. Samtidig er foreningernes interne historie meget forskellige. Norsk Kvinnesaksforening har altid været en lille forening, hvis man regner i medlemmer, men ikke i indflydelse. Da den talte flest medlemmer var der omkring 1200 mod Dansk Kvindesamfunds omkring 15.000.

Norsk Kvinnesaksforening stod ligesom Dansk Kvindesamfund, efter at stemmeretten var opnået, med spørgsmålet: Hvad nu? Det viste sig, at mellemsskaren langt fra var så enig som det billede, der havde tegnet sig under valgretskampen, selv om Kvinnesaksforeningen havde en nær tilknytning til partiet Venstre – en tilknytning der kom til at vare ved til slutningen af 60'erne. Da Gina Krog døde i 1916, stod foreningen uden sin karismatiske forgrunds- og samlingsfigur og redaktøren af tidsskriftet *Nylænde*. Norsk Kvinnesaksforening var ikke nogen landsorganisation, men bestod af selvstændige lokale foreninger. Det betød – samtidig med store økonomiske vanskeligheder, at foreningen var på nippet til at blive opløst. Redningen kom i 1919 i form af en større arv – og arbejdet kunne fortsætte.

Som i Danmark var det retten til arbejde, ligeløn, ægtefællers formueforhold og kvinders deltagelse i politik, der stod som overskrifter indtil midten af 30'erne. Men i Norge begyndte man at diskutere liberalisering af abortlovgivningen allerede i slutningen af 20'erne. Det var Katti Anker Møller, der rejste spørgsmålet i forbindelse med sine foredrag om prævention. Spørgsmålet om abortlovgivningen blev lang og bitter i Norge og gav anledning til splittelse mellem Kvinnesaksforeningen og de norske kvinders nationalråd.

I 1932 udkom Margrethe Bonnevis bog "Ekteskab og arbejde", der slog til lyd for,

at de gifte kvinder skulle ud på arbejdsmarkedet og bruge deres evner der og blive økonomisk uafhængige. Det ville gavne samfundet, hvis kvinder og mænd var sammen om at løse opgaverne både i hjemmet og i samfundet. Bogen gav anledning til en større debat om kvindens rolle i samfundet og førte indirekte, sammen med diskussionen om fri abort, til, at Norsk Kvinnesaksforening fik et 'systemskifte' – der samtidig var et generationsskifte – ved generalforsamlingen i 1936.

Margrethe Bonnevie blev valgt til formand – og i formålsparagraffen blev fuld ligestilling mellem kønnene centralt hvor det tidligere hed at "...virke for at skaffe kvinder dem den tilkommende rett i stat og samfund".

Margrethe Bonnevie trak sig fra formandsposten i 1946, men fortsatte som et særdeles aktivt medlem af styrelsen til få år før sin død i 1970. Når jeg fremhæver hende, er det fordi, hun mere end nogen anden enkeltperson kom til at præge foreningen og den norske kvindesagsdebat med sine radikale synspunkter i mere end 2 generationer.

Generationsskiftet i Danmark foregik ganske fredeligt. Op gennem 30'erne havde Dansk Kvindesamfund dannet Ungdomskredse i mange byer og hvert år afholdt Ungdomssommerlejr, hvor rekrutteringen af yngre medlemmer var foregået.

Under krigen var Kvinnesaksforeningen udadtil passiv, hvilket man var nødt til. Tyskerne havde ved krigens begyndelse beslaglagt alle protokoller, medlemslister og andet materiale. Indadtil var der en vis aktivitet, der blev holdt uformelle 'diskussionsmøder' og omdelt tøj og mad, som man først og fremmest fik fra Frederikka Bremerförbundet i Sverige.

Efter krigens afslutning blev Norsk Kvinnesaksforening en landsorganisation. Alle var tilsyneladende indstillede på, at nu skulle der samarbejdes også med andre kvindeorganisationer. Men det varede kun til abortlovgivningen blev taget op i 1948. På

foranledning af Kvinnesaksforeningens formand Dakky Kiær blev spørgsmålet rejst i Nationalrådets regi, og i 1950 skulle kvindeforeningernes krav til en ny lovgivning samarbejdes. Kvinnesaksforeningen undlod at stille krav om fri abort, fordi man mente at det ville være umuligt at få igennem, men det viste sig, at der heller ikke kunne skabes enighed om abort på social indikation. Selv Arbejderpartiets Kvinnesekretariat valgte at sabotere forhandlingerne, på trods af at det havde været en af deres mærkesager siden 30'erne.

Først i 1960 blev revisionen af abortloven vedtaget – uden social indikation. Abortsagen førte til, at forholdet mellem kvindegrupperne i Nationalrådet blev kølet ganske langt ned.

Ligesom i Danmark blev 60'erne tiåret, hvor erhvervs- og hjemmearbejdende kvinder diskuterede, hvad der var bedst for dem selv og for mand og børn. De norske kvinder kom langsommere ud på arbejdsmarkedet end i Danmark. I 1970 var 23% af de norske gifte kvinder i erhverv mod 43% af de danske.

Kvinnesaksforeningen kastede sig over sambeskatningen og krævede ligeløn og agiterede for flere kvinder i politik.

I den skandinaviske kvindebevægelse fik Eva Mobergs bog: *Kvinnor och människor* (Stockholm 1962) stor betydning for debatten. Kvinder skulle have friheden til at vælge, hvilket liv de ville leve, men så længe de kollektivt har en hovedopgave som husmødre, vil de også kollektivt blive behandlet som mindre værdifuld arbejdskraft. For de 'gamle' f.eks. M. Bonnevies var det tanker i overensstemmelse med dem, hun selv var kommet med i 30'erne, men for mange unge kvinder var det nye toner. De unge kvinder gik ikke ind i Kvinnesaksforeningen men dannede deres egne organisationer – Nyfeminister og Kvinnefronten ligesom de unge kvinder i Danmark gik ind i Rødstrømpebevægelsen.

Der var ikke nogen ungdomskreds i Norsk Kvinnesaksforening, og derfor blev

der heller ikke noget generationsopgør i foreningen, som i Dansk Kvindesamfund hvor Ungdomskredsen gik og smækkede med døren i 1967, bl.a. på spørgsmålet om stillingtagen til fri abort. Kvinnesaksforeningen arbejdede støt og roligt videre med sager som ligestilling i skoler og i lærebøger, oprettelse af et Ligestillingsråd og forbud mod kønsdiskriminering i reklamer.

Kvinnesaksforeningen samarbejdede med de nye kvindeorganiseringer, bl.a. i abortsagen. Loven om fri abort blev først vedtaget i 1978 – på trods af at kvinderne i Norge var de første i Skandinavien til at rejse kravet. Den fri abort havde været Dakky Kiærs mærkesag og hun nåede at se den gennemført som 86-årig.

I løbet af 70'erne overgik ligestillingspolitikken til statsligt regi, og Kvinnesaksforeningen ændrede signaler i begyndelsen af 80'erne. Ligeværd blev sat i forkus i stedet for ligestilling. Man forlod dermed Margrethe Bonnevies radikale ligestillingsfeminisme og de store diskussioner i 80'erne drejede sig hovedsaglig om sexualitet, pornografi og prostitution og vold mod kvinder.

Ligesom Dansk Kvindesamfund har Norsk Kvinnesaksforening aldrig været en medlemsmæssig stor forening, men den har været der – og den er blevet hørt.

Elisabeth Lønnå har grund til at være tilfreds med den store arbejdsindsats, hun har lagt i bogen. Opgaven har ikke været let. Det materiale, tyskerne beslaglagde, er aldrig kommet frem igen og Lønnå har måtte anvende andre kilder, først og fremmest Nylænde. Jeg ville ønske, at der var en dansk historiker, der ville tage fat på samme opgave herhjemme. Dansk Kvindesamfunds sidste 'historie' udkom i 1939, og jeg håber, at Det Humanistiske Forskningsråd i Danmark vil se på et lignende dansk projekt med samme velvilje, som det tilsvarende norske forskningsråd har gjort.

*Eva Lous  
Forskningsbibliotekar  
Kvindehistorisk Samling, Århus*

# Den Mörka Kontinenten

## – Kvinnan, medicinen og fin-de-siècle

---

### ANMELDELSE

Karin Johannisson

**Den Mörka Kontinenten**  
– Kvinnan, medicinen og fin-de-siècle

Nordstedts Forlag AB,  
Stockholm, 1994  
320 sider, kr. 275,-

**ANMELDT AF**  
**ELISA BRANDT-JENSEN**

**K**arin Johannisson, som er tilforordnet professor i ide- og lærdomshistorie ved universitetet i Uppsala, udsendte i efteråret 1994 sin 3. bog: Den Mörka Kontinenten med undertitlen: Kvinnan, medicinen og fin-de-siècle. Bogen handler om de billeder, man i årene omkring århundredeskiftet havde og gjorde sig om kvinden, hendes krop, biologi og sygdomme, og hvorledes disse billeder var med til at konstruere et billede af kvinden som konstitutionel svag.

Bogens titel henviser til Sigmund Freud, som har kaldt kvinden for et mørkt kontinent, et gådefuldt landskab, hvor krop og sjæl mødes i usete indre spor, men er samtidig en henvisning til den ved århundredeskiftet udbredte opfattelse, at kvinden var mere gådefuld, "mindre gennemskinnelig" end manden. Et gennemgående tema i bogen viser da også, hvorledes lægevidenskaben forsøger at afmystificere kvinden, hvorledes hun bliver udforsket og gjort til et objekt på dissektionsbordet og på analysebriksen – som var lægerne opdagelsesrejsende på et mørkt kontinent.

Materialet til bogen har Karin Johannis-

son hentet fra lægerapporter og statistisk materiale, fra medicinsk videnskab og populærmedicin, fra psykiatriske og sexologiske studier, fra etikettebøger og opdagelseslitteratur samt fra breve, dagbøger og skønlitteratur. Skønt det ikke nævnes direkte i teksten, må bogen efter min opfattelse tillige have støttet sig til den viden, som historikeren, Bente Rosenbeck har fremlagt i sin doktordisputats: *Kroppens Politik*, som udkom i 1992 og behandler samme emneområde. For den, som har læst *Kroppens Politik*, byder Den Mørka Kontinenten ikke på væsentligt nyt, men er mere udførlig i beskrivelserne af den kvindelige sygdom omkring århundredeskiftet.

Bogen tager udgangspunkt i de mange historier fra sidste halvdel af 1800-tallet, som fortæller om syge og svage kvinder, om hustruer, mødre og døtre, som tilbringer dage, måneder og hele liv i sengen. Kvinder i konsultationsværelser, på analysebriksen, på nervehjem og kursteder. Kvinder med smerte, blodmangel og migræne, kvinder med køn og sjæl i uorden.

Karin Johannisson søger i bogen ved hjælp af den historiske viden og det lange perspektiv at afdække konstruktionen af de kvindebilleder, man havde ved århundredeskiftet, og vender derefter blikket mod den virkelighed og de tankesæt, som skabte den kvindelige sygerolle. Udefra billeder bliver konfronteret med indefra billeder, når Karin Johannisson i sin analyse inddrager samfundsmæssige og kulturelle forhold, videnskabens og især lægevidenskabens rolle samt kvindens egen situation. Bogen fokuserer ikke på kvinders sygdomme som biologiske fænomener, men derimod på de mangetydige sammenblandinger mellem sygdom, kultur og samfund.

Karin Johannissons videnskabelige tolkningsmodel er social konstruktionsteori, især inspireret af Michel Foucault, som har peget på sammenhængen mellem kroppens historie og magtens historie. Lægevidenskabens betragtes her som en magtinstitution, som kan definere normer for sundhed og

sygdom samt for, hvad der er det normale, og hvad der er det afvigende.

Efter midten af 1800-tallet lægges ifølge Karin Johannisson nye tyngdepunkter på biologiske kønsforskelle, og særforskellen bliver hierakisk ladet og gennemført af kolde begreber som underordning og overordning. Kvinden kommer til at fremstå som en afvigelse fra den norm, som repræsenteres af manden, et menneskevæsen styret af sin krop, et kvindeligt væsen præget af svaghed.

Fra såvel liberal som fra socialistisk side blev der udtrykt modbilleder til denne opfattelse. Størst indflydelse fik John Stuart Mills bog: *On the subjection of women*, som blev publiceret i 1869, og som ifølge Karin Johannisson gav anledning til, at kvinder i Sverige gav sig til at organisere sig i grupper, holde offentlige taler, udgive tidsskrifter og kritisere love omkring ægteskab og skilsmisse.

Karin Johannisson er som sagt idehistoriker og ikke historiker, hvilket er nødvendigt at holde sig for øje, når hun som her maler med den brede pensel om historiske begivenheder. Snart bevæger hun sig i Frankrig, snart i England, snart i Sverige.

Men der skete andre store ændringer omkring fin-de-siècle, hvor den naturvidenskabelige æra, som var blevet indledt med Isac Newton, for alvor tog fat og skabte nye diskurser og paradigmer. For lægevidenskabens blev det en glansperiode. Bakteriologien havde skabt mulighed for en helt ny sygdomsforståelse, og anæstesi og antiseptik havde revolutioneret kirurgien. Der skete en sekularisering i samfundet, og lægen fik rollen som videnskabsmand og frelser. Lægestanden, som havde fået tildelt en urokkelig autoritet, kunne derfor træde frem som eksperter på en række nye livsomsråder: seksualiteten, de åndsvage, barnet og kvinden. Kvindekroppen blev dissekeret og undersøgt i disse år – ofte med seksuelle undertoner. Mange af billederne i *Den Mørka Kontinenten* fortæller ligeledes om en videnskab med seksuelle undertoner.

Samtidig skete en ukendt patologisering, en tendens til at sygdomsforklare egenskaber og adfærd, som gik uden for de fastlagte normer. Med den patologiske anatomi som model blev sigtet at definere afvigelse i relation til en artstypisk normalitet. Lægevidenskaben kom herved til at fremstå som en slags samfundsvagt, som afpatruljerede grænserne mellem rask og sygt, normalt og afvigende.

De billeder, man gjorde sig af kvinden i 1800-tallets samfund, var ifølge Karin Johannisson mangfoldige og indbyrdes meget modstridende med idealbilleder og modbilleder. Således var f.eks. idealbilledet af den unge borgerlige kvinde, at hun skulle være et sart, blegt, asexuelt og forfinet væsen, som havde behov for mandens beskyttelse. At være svag, ømtålelig og sygelig var et adelsmærke, et tegn på ægte kvindelighed. Hun var følgelig uegnet for den offentlige sfære. De mange historier i bogen om over- og middelklassekvindens sygelighed anskues derfor som kulturelt betinget sygdom; en sygerolle, som kvinderne havde påtaget sig som svar på samfundets forventninger. Sygerollen har desuden kunne give kvinder "sydomsgevinster" som hvile, flugt, trøst, protest eller magt, og sygerollen har således været en måde at håndtere livet på.

Arbejderkvinden dannede modbilledet. Hun var kraftig og robust og skulle helst kunne arbejde under alle forhold. Arbejderkvinden/underklassekvinden fremstod tillige som et skrækbillede for det seksuelt farlige og smitsomme, og kunsten frembyder talrige billeder af kvinden som vampyr og fristerske, skøn, æggende og livsfarlig for manden.

Der blev også dannet billeder af den emanciperede kvinde, som blev karrikeret i ord og billeder som militant, stærk, højtråbende og ukvindelig – et vrængbillede "på den sande kvinde". Den kvinde, som på trods af alle advarsler alligevel insisterede på at betræde den offentlige scene, forbrød sig imod sin kvindeidentitet og blev for-

vandelt til en hermafrodit, en mand/kvinde, et 3. køn!

For Karin Johannisson er der ingen tvivl om, at behovet for at kodificere kvindens underordnede stilling i biologiske termer blev intensiveret i samme øjeblik, hun begyndte at kræve mere frihed, og at forsvarerne af den patriarkalske orden fik deres skarpeste våben i de nye argumenter, som videnskaben introducerede. Ved at fremstille kvinden som styret af sit underliv og med et kønsspecifikt skrøbeligt nerve- og sjælesystem, blev det samtidig muligt at fremstille hende som uegnet for den offentlige arena.

Man anførte, at kvindens sundhed og moderskabspligt var i fare, hvis kvinder fik adgang til en højere uddannelse. Periodevis irritabilitet og psykisk labilitet gjorde hende uegnet, og hun truedes desuden af overanstrengelsesrisiko, indskrumpet livmoder og andre lumske skader. En kendt læge hævdede, at en ukontrollabel kvindelig aktivitet truede med at fejlride hele evolutionsprocessen!

På baggrund af disse argumenter kom relationen mellem kønnene til at fremstå som begrundet i en naturbunden orden. Kvindebevægelsen stod overfor en autoritativ, empirisk, baseret videnskab, som bekræftede kønnenes adskilte sociale roller.

For den naturvidenskabeligt baseret lægevidenskab har udforskningen af den kvindelige sygelighed været begrundet i et ønske om at udforske naturen og kortlægge den, og kvindens krop blev en central del af dette projekt. Troen på naturvidenskaben, lægernes specialisering og interesse i at indkredse nye områder samt deres ønske om at afmystificere kvinden har været drivkræfter. Karin Johannisson mener dog, at især gynækologiens mange brutale operationer bærer præg af også at have indeholdt et element af aggression overfor "det kvindelige onde". Ved at overføre egne middelklassenormer til videnskaben kom lægevidenskaben tillige til at videnskabeliggøre et billede af kvinden og den kvindelige sygelighed, og

de legitimerede herved et bestemt historisk og kulturelt syn på kønsroller og magtrelation mellem kønnene.

Selv om problemstillingerne i Den Mørka Kontinenten som tidligere nævnt er behandlet af Bente Rosenbeck, og bogen flere steder lider af historiske unøjagtigheder, belyser idehistorikeren Karin Johannisson på en læseværdig og læsevenlig måde, hvorledes kvindesygeligheden ved fin-de-siécle

var en følge af et patriarkalsk samfund, som kun havde tildelt kvinden en passiv kvindesrolle, og af de kulturelle og videnskabelige stereotyper, som definerede kvinden som konstitutionelt svag.

*Elisa Brandt-Jensen*  
*Stud. mag.*  
*KUA*